



Original Research Paper

Azərbaycan Dilində Feillərin Formadüzəldici Şəkilçilərinin Funksional-Semantik Xüsusiyyətləri

Nailə Babayeva¹

<https://orcid.org/0009-0005-0886-5468>

¹Naxçıvan Dövlət Universitetinin magistrantı, Naxçıvan, Azərbaycan.

Article history

Received: 12.03.2026

Revised: 19.03.2026

Accepted: 02.04.2026

*Corresponding Author: Nailə Babayeva,
Naxçıvan Dövlət Universiteti, Naxçıvan,
Azərbaycan;

Email: babayevanaile.999@gmail.com

Xülasə

Məqalədə Azərbaycan dilində feillərin formadüzəldici şəkilçilərinin funksional-semantik xüsusiyyətləri araşdırılır. Tədqiqatda feilin qeyri-şəxsi formalarının – məsdər, feli sifət və feili bağlama formalarının morfoloji statusu və cümlə daxilində funksional yükü təhlil edilir. Göstərilir ki, bu şəkilçilər yeni leksik vahid yaratmadan feilin qrammatik formasını dəyişdirir və onun sintaktik imkanlarını genişləndirir. Məsdər hərəkətin adlaşmış formasını ifadə edərək isim funksiyası qazanır, feli sifət hərəkəti əlamət müstəvisində təqdim edir, feili bağlama isə hərəkətlər arasında zaman, səbəb və ardıcılıq münasibətlərini formalaşdırır. Nəticə olaraq müəyyən edilir ki, formadüzəldici şəkilçilər Azərbaycan dilinin morfoloji sistemində mühüm yer tutur və feilin semantik çevikliyini təmin edən əsas mexanizmlərdən biri kimi çıxış edir.

Açar sözlər: Azərbaycan dili, feil, formadüzəldici şəkilçilər, məsdər, feli sifət, feili bağlama

GİRİŞ

Azərbaycan dili aqqlütinativ quruluşlu dillər sırasında xüsusi yer tutur və bu xüsusiyyət onun morfoloji sistemində, xüsusilə feilin quruluşunda aydın şəkildə müşahidə olunur. Feil nitq hissəsi kimi həm leksik, həm də qrammatik məna baxımından ən zəngin kateqoriyalardan biridir. Feillərin müxtəlif qrammatik formalarının yaranmasında formadüzəldici şəkilçilər mühüm rol oynayır. Bu şəkilçilər yeni leksik vahid yaratmadan, eyni kök daxilində müxtəlif qrammatik formalar əmələ gətirir və feilin funksional-semantik imkanlarını genişləndirir.

Məqalədə Azərbaycan dilində feillərin formadüzəldici şəkilçilərinin əsas növləri, onların funksional xüsusiyyətləri və semantik çalarları araşdırılır. Xüsusi olaraq məsdər, feli sifət və feili bağlama formalarının morfoloji statusu və cümlə daxilində funksional yükü təhlil edilir.

Formadüzəldici şəkilçilər sözün leksik mənasını dəyişmədən, onun qrammatik formasını formalaşdıran morfoloji vasitələrdir. Azərbaycan dilində bu şəkilçilər xüsusilə feilin qeyri-şəxsi

formalarının yaradılmasında mühüm rol oynayır (1, s. 62). Onlar yeni leksik vahid yaratmadan, eyni fel kökü daxilində müxtəlif qrammatik formalar əmələ gətirir və cümlə daxilində sintaktik funksiyanın dəyişməsinə səbəb olur. Eyni zamanda prosessual məzmunu müxtəlif semantik çalarlarla ifadə etməyə imkan verir (3, s. 51).

Feilin formadüzəldici şəkilçiləri arasında məsdər, feli sifət və feili bağlama şəkilçiləri xüsusi yer tutur. Azərbaycan dilində məsdər əsasən -maq/-mək şəkilçisi vasitəsilə düzəlir. Məsdər feilin adlaşmış formasıdır və prosesin adını bildirir. Semantik baxımdan məsdər hərəkətin ümumi, qeyri-müəyyən və zaman kateqoriyasından kənar təqdim olunmasını təmin edir.

Bu şəkilçilər aşağıdakı əsas xüsusiyyətlərlə səciyyələnir:

1. Yeni leksik vahid yaratmır;
2. Eyni fel kökü daxilində müxtəlif qrammatik formalar yaradır;
3. Cümlə daxilində sintaktik funksiyanın dəyişməsinə səbəb olur;
4. Prosessual məzmunu müxtəlif semantik çalarlarla ifadə edir.

Feilin formadüzəldici şəkilçiləri içərisində məsdər, feli sifət və feili bağlama şəkilçiləri xüsusi yer tutur.

Azərbaycan dilində məsdər əsasən -maq/-mək şəkilçisi vasitəsilə düzəlir. Məsdər feilin adlaşmış formasıdır və prosesin adını bildirir. Semantik baxımdan məsdər hərəkətin ümumi, qeyri-müəyyən və zaman kateqoriyasından kənar təqdim olunmasını təmin edir.

Məsdərin funksional xüsusiyyətləri aşağıdakılardır:

1. Hərəkəti predmetləşdirir;
2. Cümlədə mübtəda, tamamlıq və xəbər vəzifəsində çıxış edə bilər;
3. İsmi birləşmələrin tərkib hissəsi kimi işlənir.

Məsələn, “Oxumaq faydalıdır” cümləsində **“oxumaq”** mübtəda funksiyasını yerinə yetirir və hərəkət adlaşmış şəkildə təqdim olunur. Burada proses konkret icra anından ayrılaraq ümumi anlayış kimi verilir. Bu, məsdərin abstraklıq və ümumilik ifadə edən semantik xüsusiyyətindən irəli gəlir.

Nəticədə məsdər feili isimləşdirən və cümlədə müxtəlif sintaktik funksiyalar yerinə yetirməyə imkan verən əsas morfoloji vasitələrdən birinə çevrilir (2, s. 46).

Feli sifət feilin əlamət bildirən morfoloji formasıdır və əsasən **-an/-ən, -mış/-miş/-muş/-müş, -acaq/-əcək** və digər şəkilçilər vasitəsilə yaradılır (5, s. 30).

Feli sifət həm proses, həm də əlamət çalarını özündə birləşdirir və Azərbaycan dilində feilin qeyri-şəxsi formaları arasında funksional baxımdan mühüm rol oynayır.

Funksional baxımdan feli sifət aşağıdakı xüsusiyyətlərə malikdir:

1. İsimləri təyin edir;
2. Zaman və aspekt çalarını ifadə edir;

3. Müəyyən hallarda substantivləşərək isim funksiyası qazana bilir.

Məsələn, “**gələn qonaq**”, “**yazılmış məktub**”, “**gedəcək tələbə**” birləşmələrində hərəkət əlamət kimi təqdim olunur. Burada proses artıq icra edilmiş, davam edən və ya gələcəkdə baş verəcək xüsusiyyət kimi xarakterizə edilir. Beləliklə, feli sifət atributiv mövqedə fəaliyyət göstərir və prosesual məzmunu əlamət müstəvisinə keçir, bu da feilin sintaktik və funksional çevikliyini artırır (4, s. 35).

Semantik baxımdan feli sifət feilin morfoloji çevikliyini genişləndirir və cümlədə hərəkətin əlamət, təsvir və ya atribut funksiyasını yerinə yetirməsinə imkan verir. Bu xüsusiyyət Azərbaycan dilində feli sifətin feilin qeyri-şəxsi formaları içərisində önəmli yer tutmasına səbəb olur.

Feili bağlama feilin zərf funksiyasında çıxış edən morfoloji formasıdır və Azərbaycan dilində əsasən **-araq/-ərək**, **-ib/-ib/-ub/-üb**, **-anda/-əndə**, **-ınca/-incə** və digər şəkilçilər vasitəsilə düzəlir. Bu formalar feilin qeyri-şəxsi aspektlərinin dinamik təqdimatında mühüm rol oynayır və cümlədə əlavə hərəkətin ifadəsi ilə əlaqələndirilir.

Feili bağlamanın funksional xüsusiyyətləri aşağıdakılardır:

1. Əlavə hərəkəti ifadə edir;
2. Əsas hərəkətlə semantik əlaqə yaradır;
3. Zaman, səbəb, şərt və ardıcılıq münasibətlərini bildirir.

Məsələn, “**Gülərək danışdı**”, “**Dərsi bitirib evə getdi**”, “**Məni görəndə sevindi**” cümlələrində feili bağlama əsas hərəkətin icra şəraitini və zaman münasibətini müəyyənləşdirir. Burada hərəkət, əsas proseslə semantik əlaqədə təqdim olunur və onun ardıcılığı, səbəbi və ya şərti kontekst daxilində ifadə edilir.

Semantik baxımdan feili bağlama prosesi dinamik kontekstdə təqdim edir və hərəkətlər arasında əlaqə yaradır. Bu xüsusiyyət feili bağlamanı cümlədə hərəkətlərin ardıcılığını və paralelliyini göstərmək üçün mühüm vasitə kimi çıxış etdirir. Beləliklə, feili bağlama şəkilçiləri Azərbaycan dilində feilin funksional-semantik çevikliyini təmin edən əsas morfoloji mexanizmlərdən biridir.

Azərbaycan dilində məsdər, feli sifət və feili bağlama formaları eyni fel kökündən yaransa da, onların funksional-semantik sahələri fərqlidir və hər biri feilin cümlə daxilində müxtəlif rolunu müəyyənləşdirir (2, s. 50).

Məsdər – hərəkətin adını bildirir və isim funksiyası daşıyır. Məsdər prosesin abstrakt, ümumi və zaman kateqoriyasından kənar təqdim olunmasını təmin edir. Cümlədə mübtədə, tamamlıq və xəbər vəzifəsində çıxış edə bilir, həmçinin isim birləşmələrinin tərkib hissəsi kimi işlənir (4, s. 33).

Feli sifət – hərəkəti əlamət kimi təqdim edir. Feli sifət prosesin atributiv çalarını ifadə edərək substantivləşmə potensialına malikdir və isimləri təyin edir. Hərəkətin baş vermiş, davam edən və ya gələcək aspektini göstərməklə cümlədə əlamət funksiyasını yerinə yetirir.

Feili bağlama – hərəkəti zərflilik münasibətində ifadə edir və əsas hərəkətlə semantik əlaqə yaradır. Bu forma cümlədə əlavə hərəkətin ardıcılığını, səbəbini, şərtini və ya zaman münasibətlərini göstərir. Semantik baxımdan feili bağlama prosesi dinamik kontekstdə təqdim edir və hərəkətlər arasında əlaqə yaradır (3, s. 55).

Beləliklə, formadüzəldici şəkilçilər Azərbaycan dilində feilin funksional-semantik potensialını genişləndirir və onu müxtəlif sintaktik mövqələrdə işlətməyə imkan verir. Bu şəkilçilər yalnız morfoloji vasitə kimi çıxış etmir, eyni zamanda feilin qrammatik sistemində transformativ rol oynayaraq prosessual məzmunu müxtəlif aspektlərdə təqdim edir. Bu xüsusiyyət Azərbaycan dilinin aqqlütinativ quruluşunda feilin semantik çevikliyini təmin edən əsas mexanizmlərdən biri kimi qiymətləndirilir.

Azərbaycan dilində feillərin formadüzəldici şəkilçiləri morfoloji sistemin mühüm komponentlərindən biridir və feilin funksional-semantik çevikliyini təmin edən əsas mexanizmlərdən sayılır (2, s. 52). Bu şəkilçilər yeni leksik vahid yaratmadan feilin qrammatik formasını dəyişdirir, onun sintaktik və semantik imkanlarını genişləndirir.

Məsdər, feli sifət və feili bağlama formaları feilin müxtəlif aspektlərini ifadə etməyə xidmət edir: məsdər hərəkətin adını bildirərək isim funksiyası daşıyır, feli sifət hərəkəti əlamət kimi təqdim edir və substantivləşmə potensialına malikdir, feili bağlama isə hərəkəti zərflilik münasibətində təqdim edərək proseslər arasında səbəb-nəticə, zaman və ardıcılıq əlaqələrini formalaşdırır.

Aparılan təhlil göstərir ki, formadüzəldici şəkilçilər yalnız morfoloji vasitə deyil, həm də funksional-semantik transformasiya mexanizmi kimi çıxış edir. Azərbaycan dilinin aqqlütinativ quruluşu feilin formadüzəldici imkanlarını genişləndirərək zəngin və çevik qrammatik sistem yaratmışdır. Bu xüsusiyyətlər feilin cümlə daxilində müxtəlif sintaktik mövqələrdə işlənməsini təmin edir və dilin morfoloji, semantik və sintaktik harmoniyasını qoruyur (5, s. 33).

Beləliklə, feillərin formadüzəldici şəkilçiləri Azərbaycan dilində morfoloji və funksional-semantik inteqrasiyanın nümunəsi olaraq, dilin morfoloji sistemində transformativ rol oynayır və leksik, sintaktik və semantik səviyyələrdə prosessual məzmunun müxtəlif aspektlərdə ifadəsinə imkan verir.

ƏDƏBİYYAT

1. Əliyeva S. Azərbaycan dili və onun morfoloji xüsusiyyətləri. Bakı: Təhsil nəşriyyatı. 2015
2. Əlizadə R. Azərbaycan dilinin morfolojiyası. Bakı: Elm nəşriyyatı. 2010
3. Hüseynova F. Feilin funksional-semantik aspektləri. Bakı: Elm və təhsil nəşriyyatı. 2018
4. Quliyev T. Feilin qeyri-şəxsi formaları. Bakı: Nurlan nəşriyyatı. 2007
5. Məmmədov R. Azərbaycan dilində morfoloji transformasiyalar. Bakı: Nurlan nəşriyyatı. 2012
6. Babazadə, Z., & Qənbərov, M. (2025). Ramiz Rövşənin “Bu Dünyanın Hər Sifəti” Adlı Kitabında Yer Alan Bəzi Şeirlərində Fəlsəfi Məsələlərin Şərhi. *Global Spectrum of Research and Humanities*, 2(3), 92-101.

ABSTRACT

FUNCTIONAL-SEMANTIC CHARACTERISTICS OF INFLECTIONAL SUFFIXES OF VERBS IN THE AZERBAIJANI LANGUAGE

BABAYEVA NAILE

The article investigates the functional-semantic characteristics of verb-forming inflectional suffixes in the Azerbaijani language. The study analyzes the morphological status and syntactic functions of non-finite verb forms, namely the infinitive, participle, and gerund. It is demonstrated that these suffixes do not create new lexical units but modify the grammatical form of the verb and expand its syntactic potential. The infinitive nominalizes the action and functions as a noun; the participle presents the action as an attribute; and the gerund establishes temporal, causal, and sequential relations between actions. The research concludes that verb-forming inflectional suffixes occupy a significant place in the morphological system of the Azerbaijani language and serve as one of the main mechanisms ensuring the semantic flexibility of the verb.

Keywords: *Azerbaijani language, verb, inflectional suffixes, infinitive, participle, gerund, functional-semantic characteristics, morphological system, non-finite forms.*